

Recenzje

Aneta M. Sokół

Rudolf Bażanowski, *Kościół i parafie Diecezji Mazurskiej. Przeszłość i teraźniejszość. Historia kościołów i parafii ewangelickich w zarysie ze szczególnym uwzględnieniem ich losów po 1945 roku*, t. 1-2, Mazurskie Towarzystwo Ewangelickie, Olsztyn 2019, ss. 398; 398.

Niewielka współcześnie społeczność mazurskich ewangelików swoimi korzeniami sięga czasów Reformacji – pierwszego w świecie państwa luterńskiego utworzonego przez księcia Albrechta Hohenzollerna na gruzach zsekularyzowanego Zakonu Krzyżackiego (1525). Parafie ewangelickie na Mazurach niejednokrotnie zachowały ciągłość od swoich XVI-wiecznych początków, kiedy dotychczasowe struktury parafialne zostały przemianowane zgodnie z zasadami nowego wyznania, a wierni automatycznie stali się członkami nowoutworzonego Kościoła

(w ramach diecezji pomezkańskiej lub sambijskiej). Na losach mazurskich ewangelików odcisnęły swoje piętno uwarunkowania dziejowe – polskojęzyczni wyznawcy germanizowani w czasach funkcjonowania pruskiego Kościoła unijnego po II wojnie światowej znaleźli się w państwie polskim, a uznani za Niemców w kolejnych dziesięcioleciach stopniowo opuszczali rodzinną ziemię. Powojenny exodus Mazurów doprowadził do zaniku wielu parafii, przejmowania ewangelickich kościołów oraz zdziesiątkowania licznej niegdyś wspólnoty.

Dzieje mazurskich ewangelików, przez długi czas marginalizowane, stały się przedmiotem zainteresowań badawczych uznanych historyków, do których należy prof. Janusz Małek, badacz luteranckich dziejów Prus Książęcych¹ czy znawca XIX-wiecznej przeszłości Kościoła ewangelickiego na Mazurach – prof. Grzegorz Jasiński². Prace poświęcone konfesyjnej przeszłości ukazały się z inspiracji mazurskiego poety, dziennikarza i współtwórcy Mazurskiego Towarzystwa Ewangelickiego – Erwina Kruka (1941-2016). Wydane przez MTE publikacje³ powstały przy współpracy parafii ewangelickiej w Olsztynie, której przez długi czas przewodził ks. Rudolfa Bażanowskiego, do niedawna także biskup diecezji mazurskiej Kościoła luteranckiego w Polsce. Obecny biskup senior jest również redaktorem lub autorem kolejnych tytułów opublikowanych przez stowarzyszenie – pokonferencyjnego tomu wydanego w Roku Reformacji⁴ a także

¹ J. Małek, *Reformacja i protestantyzm w Polsce i Prusach (XVI-XX w.)*, Toruń 2012, 497 s.

² G. Jasiński, *Mazurzy w drugiej połowie XIX wieku. Kształtowanie się świadomości narodowej*, Olsztyn 1994, 210 s.; tenże, *Kościół ewangelicki na Mazurach w XIX wieku (1817-1914)*, Olsztyn 2003, 503 s.; tenże, *Słownik duchownych ewangelickich na Mazurach w XIX wieku (1817-1914)*, Dąbrówno, Olsztyn 2015, 501 s. Zob. recenzję na stronie PTEw: <https://www.ptew.org.pl/2016/07/recenzja-ksiazki-g-jasinski-slownik-duchownych-ewangelickich-na-mazurach-w-xix-wieku-1817-1914-2015/> [dostęp 10.01.2020].

³ *Ewangelicy na Warmii i Mazurach. Dzieje i współczesność*, red. E. Kruk, Olsztyn 2001; O publikacjach MTE: A. Sokół, *Polska książka ewangelicka po 1989 roku*, Katowice 2016, s. 142-146.

⁴ *Reminiscencje Reformacji. Prusy - Mazury 1517-2017*, red. R. Bażanowski i B. Waclawik, Olsztyn 2017, 293 s. (Prace Historyczno-Archiwalne Archiwum Państwowego w Olsztynie, Dziedzictwo Warmii i Mazur; t. 2). Zob. rec. na

prezentowanego opracowania poświęconego mazurskim parafiom. Okazale wydana, dwutomowa książka przedstawia dzieje parafii koncentrując uwagę czytelników przede wszystkim na ich powojennych losach w nawiązaniu do trudnej powojennej sytuacji niesprzyjającej niemieckojęzycznym wiernym.

Autor książki związany jest z terenami Diecezji Mazurskiej od lat 70. W 1978 roku rozpoczął służbę duszpasterską w parafii ewangelicko-augsburskiej w Kętrzynie przechodząc przez wszystkie stopnie posługi ewangelickiego duchownego. Zarówno jako proboszcz kolejnych parafii, jak również zwierzchnik diecezji miał okazję poznać mazurskie realia, w tym różne aspekty konfesyjnej przeszłości tego regionu. We wstępie ks. bp Bażanowski podkreśla, że przez cały czas służby towarzyszyło mu zainteresowanie losami mazurskich kościołów starając się je rozwijać i porządkować w obliczu rozproszonych czy niepełnych materiałów dotyczących mazurskiego ewangelicyzmu. Owocem pasji badawczej autora jest wydane opracowanie ukazujące przeszłość także poprzez pryzmat doświadczeń członka luterańskiej wspólnoty.

Jak dowiadujemy się ze wstępu, dzieje parafii przedstawiane są w oparciu o materiały przechowywane w mazurskim archiwum diecezjalnym, archiwach państwowych oraz kościelnych (warszawskim a także berlińskim). Posłużyły one do odtworzenia wydarzeń związanych z odbudową życia religijnego na Mazurach po 1945 roku na tle starań Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, który w czasach powojennych roztoczył opiekę także nad ewangelikami mazurskimi⁵. Obok materiałów źródłowych autor wykorzystuje dostępne wydawnictwa, publikacje czy źródła internetowe. Zaletą narracji są uwzględnione cytowania – wspomnienia, relacje, sprawozdania, korespondencja, które przybliżają okoliczności przejmowania luterańskich świątyń, posługę duszpasterską w realiach powojennych po proces zanikania parafii z powodu masowych wyjazdów wiernych do Niemiec. Cytowane dokumenty niewątpliwie uwiarygodniają opisywany bieg wydarzeń wprowadzając głosy świadków tej odległej z dzisiejszej perspektywy przeszłości podlegającej ocenom zależnym od racji narodowościowych, historycznych czy wyznaniowych.

Parafie prezentowane są według nazw miejscowości uporządkowanych alfabetycznie w obrębie obu tomów (t. 1: Asuny – Olszewo Węgorzewskie, t. 2: Olsztyn – Żytkiejmy). Łącznie opisane zostały losy 330 jednostek parafialnych, w tym nie tylko mazurskich (z terenów byłych Prus Wschodnich), ale także należących do przedwojennej diecezji warszawskiej czy wileńskiej, po 1945 roku także obsługiwanych przez mazurskich duchownych. Autor przedstawia parafie uwzględniając opisy kościołów, informacji o duchownych, o czasach prosperity w Kościele unijnym po tragicznym okresie powojennego znaczonego odpływem wiernych; losy parafialne doprowadzone zostały do czasów współczesnych, wraz z ustabilizowaną sytuacją luterańskiej diaspory na Mazurach funkcjonującej w oparciu o kilkanaście parafii i liczne towarzyszące im filiały.

Dzięki wykorzystanym materiałom, sprawozdaniom, relacjom przypomniane zostały próby obrony ewangelickich kościołów odbieranych na potrzeby innych wyznawców przybyłych na Mazury, starania o reaktywowanie życia parafialnego podejmowane przez nielicznych ewangelickich duchownych po trud służby pełnionej pod presją władz państwowych niechętnych mniejszościom religijnym, w tym szczególnie ludności mazurskiej. Można dodać, że dla wielu parafii koniec wojny był także kresem ich istnienia – kościoły ewangelickie odbierane były na potrzeby ludności katolickiej. Wśród kościołów przejętych bezpośrednio po 1945 roku znalazły się m.in. Bartoszyce, Braniewo, Pasłęk, Pisz, Ełk, Węgorzewo Spychowo, kolejne na warunkach ugodowych przekazano Kościołowi katolickiemu w latach 70-tych, w tym m.in. luterańskie świątynie w Rozogach, Ukcie, Działdowie czy Nawiadach. Wobec braku wyznawców budynki parafialne stawały się bezużyteczne.

Publikacja może pełnić rolę podręcznego leksykonu dostarczającego wielu informacji o ewangelickich parafiach na Mazurach, parafiach przetrwałych, jak również nieistniejących. Poprzez pryzmat parafialnych historii ukazany zostały los mazurskich ewangelików jako grupy wyznaniowej, która pielęgnowała swoją wiarę na tych terenach od czasów Reformacji, w strukturach niemieckiego Kościoła unijnego po niemalże kres mazurskiego ewangelicyzmu w socjalistycznym państwie polskim. Z opisanych wydarzeń wyłania się wizerunek topniejącej z dziesięciolecia na dziesięciolecie garstki „autochtonów” zmuszonych do ustąpienia miejsca innym. Ewangelickie kościoły w większości przeszły w ręce katolików, sporadycznie są użytkowane także przez metodystów lub wiernych Kościoła prawosławnego.

stronie PTEw: <https://www.ptew.org.pl/2018/01/recenzja-ksiazki-reminisjencje-reformacji-prusy-mazury-1517-2017-olsztyn-2017/> [dostęp 10.01.2020].

⁵ Po 1945 roku jako jedyny spośród przedwojennych Kościołów ewangelickich Kościół Ewangelicko-Augsburski został zaakceptowany przez władze socjalistycznego państwa polskiego, przejmując również opiekę nad członkami tych Kościołów pozostałymi w granicach Polski po 1945 roku.

Zamierzeniem ks. bp. Bażanowskiego było pokazanie powojennych losów Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w świetle mazurskich relacji międzywyznaniowych, narodowościowych oraz organizacyjnych związanych z przywracaniem na tych terenach życia kościelnego. Dowiadujemy się, z jakimi trudnościami zmagał się Kościół obejmujący opiekę nad osieroconymi członkami Kościoła unijnego, który z końcem zaprzestał swojej działalności. Poprzez losy parafii poznajemy skomplikowaną rzeczywistość powojenną, w której posługa duszpasterska bywała wyzwaniem, a czasem zadaniem zbyt trudnym. Na kartach obu tomów znajdziemy nazwiska duchownych, którzy służyli na Mazurach, którzy na dłużej lub krócej związali się z parafiami mazurskimi, wśród których wymienić można m.in. księży: sen. Edmunda Friszke, Alfreda Jaguckiego, Jerzego Sachsa, Ottona Wittenberga, Jerzego Otello i Władysława Pilchowskiego⁶.

Książka została wydana okazale – twarda oprawa, kredowy papier i liczne kolorowe ilustracje prezentowanych kościołów. W zakończeniu zamieszczone zostały dodatkowe teksty źródłowe oraz zestawienie mazurskich parafii z poszczególnych okresów historycznych; dołączona została również bibliografia wykorzystanych publikacji oraz indeks osobowy ułatwiający poruszanie się po tekście.

Zaprezentowana książka jest cennym uzupełnieniem wydanej dotychczas literatury z zakresu ewangelickiej przeszłości regionu mazurskiego. Może wzbogacać wiedzę o parafiach mazurskich, a także inspirować do głębszego zainteresowania się przeszłością luterańskiej wspólnoty przetrwałej na tych ziemiach. Dwutomowe opracowanie o mazurskich parafiach powinno znaleźć się w księgozbiorach parafialnych, bibliotecznych, po prywatne. Można mieć nadzieję, że będzie również inspiracją do dalszych prac badawczych nad przeszłością ewangelików na Mazurach.

Książkę można zakupić w internetowej księgarni „Warto”: <https://warto.com.pl/produkt/koscioly-i-parafie-diecezji-mazurskiej-t1-i-t2/>.

⁶ Można dodać, że publikacja mazurskiego biskupa seniora uzupełnia się z inną, opublikowaną niewiele wcześniej – pośmiertnie wydanym opracowaniem poświęconym ewangelickim duchownym, którzy pełnili służbę po 1945 r. na Mazurach, autorstwa Erwina Kruka, w redakcyjnym opracowaniu ks. Bażanowskiego (E. Kruk, *Księża Diecezji Mazurskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce w latach 1945-2000. Biogramy duchownych*, red. R. Bażanowski, Olsztyn 2018). Obie pozycje ukazują przeszłość z punktu widzenia jej uczestników, obserwatorów i zaangażowanych członków luterańskiej wspólnoty.